

UN REI, UN DÉU, UNA ACADÈMIA
EL REGNE DE VALÈNCIA ALS ULLS DEL NOBLE
BERNAT CATALÀ DE VALLERIOLA (1568-1607)

CARLES FENOLLOSA

Un rei, un déu, una acadèmia
El Regne de València als ulls
del noble Bernat Català
de Valleriola (1568-1607)

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2021

Institut
Interuniversitari
de Filologia
Valenciana

Aquest llibre forma part dels treballs de recerca del projecte:

PGC2018-097011-B-I00 *Biografías marginales: violencia, sexo, género e identidad.*
Edición y análisis de fuentes documentales valencianas de la época foral

Edició composta amb lletra Andralis ND OSF i Andralis ND SC
i impresa sobre paper Printset Ivori de 90 g/m² i cartolina Image Silk de 350 g/m²

© 2021, Carles Fenollosa Laguarda
© 2021, d'aquesta edició:
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Corona, 36 — 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
contacte@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-896-6
DL: V-1313-2021

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella
Maquetació de la coberta: Pablo Pastor
Imatge de la coberta: Fragment de la vista de la ciutat de València d'Anton van den
Wyngaerde, any 1563
Maquetació: Enric Izquierdo (IIFV)

Impressió: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

Setze jutges d'un jutjat mengen fetge d'un penjat
Popular

Ai, els mortals ens culpen, als déus, de tantíssimes coses!
HOMER, *Odissea*

Índex

Introducció 11

Rei 23

L'assalt del cel 23

Una llegendària mollesa política: l'eterna postguerra de les Germanies 43

Bandolers, pirates i moriscos 61

Déu 71

Un arquebisbe per a controlar-ho tot 71

La interminable polèmica del Sant Ofici 79

Un matrimoni convuls 85

La vida de portes endins 91

Acadèmia 101

Una infidelitat precoç 101

La biblioteca de Català de Valleriola 111

La pèrdua del tren de la modernitat 117

Els nocturns: literatura en societat i societat en literatura 127

Epíleg 135

Bibliografia 139

Fonts 149

Introducció

L'estudiós —professional o amateur— corre invariablement el risc de considerar la matèria que ocupa el seu interès i a la qual dedica una gens menyspreable part del seu temps com a *clau*. Tendeix sovint, de fet, a explicar tot allò que pot a partir d'aquesta: la seua visió del món, finalment, s'hi veu contaminada. Ocorre encara més, potser, quan entre mans tenim dosis d'això tan voluble i tan narratiu anomenat Història. No hi ha remei, possiblement, i el període triat influirà a partir d'aquell moment en la nostra manera de contemplar el paisatge. I és que tot, al capdavant, va canviar llavors, aquells anys que estripem van conformar el món com està fet ara... aquella època, en poques paraules, va ser clau.

L'escèptic dirà, amb raó, que això passa amb totes les èpoques. El cert, però, és que alguns lapses temporals sí que concentren esdeveniments que, causes explicables a banda, canvien més ràpid i per més temps que no altres la realitat. L'acceleren o la consoliden. O les dues coses alhora. Sovint, aquests moments de transformació excitada es resumeixen en el que acaben per ser símbols, i com més vistosos millor: tal guerra, tal invent, tal revolta, tal naixement... Tot és més complex, òbviament, però el símbol és una manera barata de fer que la majoria del públic se situe sense massa dificultat en el venerat passat. En el cas dels valencians, poble amb tendència a la tragèdia verbal, no cal ni tan sols recordar els moments d'inflexió que més han viatjat de les pàgines dels experts del gremi a l'anomenada *consciència popular*, almenys la més o menys militant, no completament castellanitzada —encara— des d'un punt de vista simbòlic: la fundació del regne, el «Segle d'Or» o la batalla d'Almansa, per posar-ne tres exemples insignes. N'hi ha més, clar, però el cert és que entre tots aquests, i malgrat haver centrat l'atenció reiterada de fenomenals intel·lectuals, manca sovint el segle XVI, com també el XVII. Entre la romàntica glòria de l'anomenada Edat Mitjana, amb reis creadors, decasil·labs perfectes, llotges

sederes, abadesses escriptores, torres imponents, catedrals successives, cavallers eterns... i el 1707 —data econòmica, segons aquesta escola, per tal de certificar el decés de tot allò i la nova i sobtada vida provinciana—, hi ha, en l'àmbit públic i fins i tot en cercles mitjanament introduïts en la matèria, un cert desert. No interessa, vaja, i de vegades per pura peresa intel·lectual. És més senzill —i més ideal—, al capdavant, passar abruptament de l'antiga glòria *nostrada* a l'actual decadència imposada *de fora*. Les coses no foren així, evidentment, i per tot açò aquestes línies.

I el segle XVI, sí, és clau. Clau en la mesura que va veure arribar canvis en l'àmbit estructural —polític, cultural i lingüístic— que determinaren la trajectòria posterior a escala europea —de retop, pels moviments colonialistes, global— i, per descomptat, pel que fa al País Valencià. Cal retornar-hi, doncs, no perquè, reitero, no s'haja estudiat, al contrari, sinó més aviat perquè, com deia aquell, encara que tot estiga ja dit, com que ningú no ho escolta, cal tornar-ho a repetir. Més encara tenint en compte que, a hores d'ara, disposem no només de la bibliografia estricta, ingent i més específica que mai, sinó també de materials tan potents documentalment com els dietaris que, cada vegada des d'una òptica més personal i com a gènere ja emancipat, s'escriuen durant aquelles dècades: línies íntimes que en molts casos han esperat manuscrites tres o quatre segles en algun calaix les ganes i la sort d'algun bibliòfil per a traure-les de l'oblit. Són papers que, en certa manera, ajuden a acostar la Història a la persona i no tant al personatge, a la xifra, a l'equació. Paraules, per cert, producte molt sovint d'algun ser anònim o almenys d'influència secundària en els grans sotracos de les seues respectives èpoques, desgraciats que poc han comptat per a la historiografia tradicional. Ja sabem que la cosa canvià amb la bona gent de l'École des Annales i amb els estols d'historiadors marxistes, cadascú amb la seua respectable perspectiva, però cal continuar insistint: la Història —la de la literatura, la de l'economia...— no és només una estadística.

Aquesta recuperació de patrimoni literari, ideada prou abans però materialitzada principalment a partir de mitjan segle XIX al

caliu del romanticisme de la Renaixença i encara no culminada, ha deixat a la nostra disposició un notable contingent de papers utilíssims en la tasca d'interpretar un temps que no és el nostre: deutor d'unes altres certes —de moltes més, o almenys de més sòlides, intuïsc— i d'unes molt semblants pors. N'hi ha hagut aproximacions de pes. A casa nostra, Joan Fuster en va fer més d'una i va elevar el gènere. És especialment interessant l'assaig subtitulat «La València del xvii a través d'un dietarista eclesiàstic», inserit en l'obra *Poetes, moriscos i capellans* (Fuster 1962). En aquest sentit, *Coses evenyudes en la ciutat y Regne de València*, el dietari de mossén Pere Joan Porcar (2012), amb notícies entre 1585 i 1629 —manifestacions, riuades, assassinats, esclats socials...—, li serveix de guia per a una de les seues acostumades i incisives disseccions històriques.

Però el de Porcar, capellà humil de barri, de la cèntrica parròquia de Sant Martí de València, malgrat ser probablement el dietari més detallat, divers, complet i àcid dels conservats del període, no n'és l'únic. D'altres en vingueren després, com el dels germans Vic, Àlvar i Dídac, aristòcrates que ja faran servir el castellà sense cap pudor, escrit a partir del 1619 i tret a la llum a principis de segle xx (Vich 1921), o el de mossén Aierdi, editat fa un parell de dècades (Aierdi 1999), rector fidel a la llengua del país, del qual conservem anotacions en dues franges: de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679. I també abans: el cavaller —més tard ennoblit pel rei— Bernat Guillem Català de Valleriola i Vives de Canyamars, nascut el 1568, és el culpable de les pàgines que venen a continuació i l'autor d'un altre dietari. Dir-ne «autobiografia» seria concedir massa terreny a l'anacronisme: ell mai no l'haguera anomenat així, però el cert és que abasta des del seu naixement fins als mesos previs a la seua mort. L'edició que conservem, la que ens ha permés conèixer aquelles notes —el manuscrit es va perdre a la Guerra d'Espanya—, fou publicada a la vora dels anys trenta amb aquell mateix títol (Català de Valeriola 1929). Començada a mitjan dècada dels 80 del cinc-cents i acabada sobtadament el 1607, la de Valleriola és, a difèrència de la de Porcar, una visió elitista del segle. El seu autor, que no era precisament un d'aquells desgraciats anònims de què parla-

va abans, s'erigeix probablement com el primer dietarista estricte de la literatura catalana. Només per això, ja demana atenció.

Dic *probablement* el primer, perquè cal precisar-ho: després de tot, el dietari —el dietari *pur*—, com al gènere literari emancipat que entenem des de la modernitat fins a hui en dia —subaltern, d'acord, però gènere al cap i a la fi—, és la materialització última d'un procés de segles... que culmina precisament al xvi. Valleriola i el seu llibre privat no apareixen del no-res, al capdavant. Aquesta mena de notes ja eren presents, fins i tot, en l'antiguitat clàssica, i arriben a l'Edat Mitjana amagades en altres textos, com annals o cròniques, a l'ombra dels quals creixen, sempre subordinades, però, en forma de ratlles fugisseres. En el cas valencià, n'hi ha exemples notables ja durant el segle xv, sobretot de notaris, la curiositat irremissible dels quals els fa apuntar als marges dels seus protocols esdeveniments més o menys històrics —normalment desgràcies, tot s'ha de dir. És el que no pogué evitar, per exemple, Jaume Vinauder entre 1458 i 1464, o el notari Berenguer Cardona amb l'incendi del Mercat de València del 1447, que arribà a cremar el «cantó de la Porta Nova e tro al cantó del carrer que va a la Mercé, per casa d'en Bayona, e tot lo Trench per la mitat de la Pelleria tro a la Carneceria» en una «fort spavantable nit» en què «moriren-hi huyt persones e cremaren-se tots los mobles dels fusters e la major part dels altres» (Escartí 1998: 17). I n'hi haurà més: Pere Alfonso entre 1462 i el 1472, Joan Gamisa entre el 1480 i el 1486; i molt especialment dos escrivans de la sala del consell de la ciutat de València, Jaume Eiximeno i el seu fill Gaspar, que acumularan vint anotacions entre 1489 i 1492 sobre temes tan diversos com execucions o eleccions menors de càrrecs locals. Les tragèdies, com veiem, solen abundar entre aquestes notes. La fascinació humana per l'horror, després de tot, és molt antiga i mai no ha trobat remei.

A la formació del dietari modern també ajudà l'evolució de les anotacions d'annals i cròniques, que es transformen progressivament des de l'èpica dels llibres medievals —les conegudíssimes cròniques reials dels monarques d'Aragó, per exemple— i es fan cada vegada més locals i més diàries. L'augment de l'assiduitat i

de la profunditat de les línies, doncs, acabaria per crear una nova categoria. En trobarem molts exemples a partir sobretot de la segona meitat del segle XIV: el famós *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, atribuït a Melcior Miralles i amb diverses edicions, entre les quals una novíssima a cura de Mateu Rodrigo (Rodrigo 2011), la coneguda com a *Crònica de Pere Maça* (Hinojosa Montalvo 1979) o la *Crònica universal de 1427*, estudiada recentment (Mompó Navarro 2019). I encara hi hauria el *Libre de memòries de diversos successos e fets memorables e de coses señalades de la ciutat e Regne de València*, amb esdeveniments entre 1308 i 1664, que compta amb una edició acabada de coure (Escartí & Ribera 2020), i *El Libre de antiquitats de la Seu de València* (Martí Mestre 1994), obres construïdes durant segles amb mans diverses però decidides a fer constar allò més rellevant dels seus respectius temps. També comptem amb una edició de *L'episcopologi valencià de Gregori Ivanyes (segle XVI)* (Callado *et al.* 2018).

El model, doncs, s'anava covant a poc a poc, i per tot Europa. Malgrat això, tota aquesta llista no conté encara mostres del *dietari modern*. Els sabuts en la matèria han parlat de tres grans característiques per tal de definir-lo: fil biogràfic, eclecticisme i fragmentarisme. I les tres es troben, ara sí, en les línies de Valleriola: el seu dietari abraçarà pràcticament tota la vida del seu autor, que és, d'altra banda, el fil que lliga totes les anotacions; alhora, aquestes són variades, heterogènies, diverses: poden parlar d'una malaltia i a la línia següent tractar un nomenament del braç militar; finalment, són fragmentàries: no estan concebudes com a textos de perfecta coherència interna, amb una introducció i una conclusió, sinó com a notes al vol, importants en la mesura que consignen fets, però no per *com* ho fan.

El nivell d'egocentrisme ja depén de l'autor. La comparació amb el dietari de Porcar, parcialment coetani —el de Valleriola s'inicia i s'acaba abans—, és demolidora en aquest sentit: el primer apostarà, sobretot, per la realitat hostil i fascinant que l'envolta, mentre que el noble centrarà la seua atenció en si mateix i en la seua fulgurant carrera dins de la monarquia hispànica, no sense alguna espo-

ràdica concessió a la vida quotidiana. Hi ha qui ha dit d'això una dosi d'esperit del Renaixement. Potser. La classe ho determinava, en part: Porcar, humil i per tant anònim capellà de la parròquia de Sant Martí de la ciutat de València, centrava la seua atenció portes enfora, mentre que l'altre, cavaller ennoblit amb ànsies de promoció, ho feia portes endins, malgrat que no sempre ni tampoc de manera excessivament reflexiva. I tot era fragmentari. La mateixa configuració del gènere, *diària*, impedia normalment altres alternatives, malgrat que trobem sovint exemples de reescriptura posterior, perquè Valleriola escrivia però també retocava, omplia, afegia. Sabia, al capdavant, que el que estava escrivint era *un* llibre, *una* història: la seua.

Siga com siga, aquests indicis de «literatura del jo», que tants fruits va donar finalment en altres lletres, no es confirmaren en la nostra per pures i simples raons materials. No tinguérem, doncs, peces d'autoexamen del nivell del dietarisme immaculat de Samuel Pepys o de les divagacions classicistes de Montaigne. Les raons d'aquest fracàs, lligades al context politicocultural de què parlarem en les següents pàgines, ens deixen les línies de Català de Valleriola com a gairebé els únics indicis —però només com a indicis, al cap i a la fi— d'una escriptura d'aquesta mena, interior i construïda abassegadorament al voltant de la consciència de la pròpia existència. Pepys, per cert, escriu ja en la segona meitat del XVII. Al País Valencià, llavors, continua la línia de dietarística privada, sense pretensions literàries ni d'edició i lligada només a la inclinació tan humana de «deixar memòria», en un temps sense quioscos ni diaris de paper. Era aquesta, al capdavant, la voluntat que havia mogut Vinader o Miralles durant el segle XV, Valleriola a finals del següent o, ja en el sis-cents, Pere Joan Porcar.

És precisament durant el Barroc, de fet, que trobem la més gran concentració de dietaris valencians, i a través d'aquests també les dinàmiques sociolingüístiques que s'hi produïen. L'ús del castellà, que només cap al final del dietari de Valleriola es fa dominant, té en Porcar la qualitat de provatura no reeixida: ho intenta al començament però sembla no fer-li el pes i acaba per desistir. En canvi, com ja he apuntat, és la llengua privativa de les pàgines dels nobles

germans Vich, que comencen el seu quadern quan Porcar encara no ha deixat d'escriure, o la del posterior d'Ignasi Benavent, *Cosas más notables sucedidas en Valencia desde el año 1657*, que abasta fins el 1704. Altres dietaristes, com mossén Torralba, apostaran pel bilingüisme hilarant —les dues llengües poden conuiu fins i tot dins d'una mateixa oració— que podem trobar en les seues notícies arplegades entre 1608 i 1652. Joaquim Aierdi, però, es mantindrà fidel a la llengua i serà, consegüentment, un dels millors testimonis per tal de copsar l'estat de la prosa narrativa en valencià, tan mancada de models i, consegüentment, de mostres d'aquell període. El segle XVIII encara donaria els textos del rector de Montaverner, Josep Esplugues, com al millor exponent de dietarística al ja despullat Regne de València. A Catalunya, poc després, era el baró de Maldà, Rafael d'Amat i de Cortada, qui escrivia el seu monumental quadern: 60 volums que acaben l'any de la seua mort, el 1819.

Així les coses, no semblarà exagerat afirmar que, entre tota muntanya de paperots i lligalls de l'Edat Moderna, el dietari de Valleriola s'alça com un dels exemples més preciosos per tal d'entendre el període; per a fer-ho, concretament, *des de dalt i des de dins*. És, no debades, obra d'un noble valencià que aconseguí, mitjançant contactes amb Felip II i Felip III¹ i l'interminable estol dels seus subordinats, progressar a l'interior de les estructures de la monarquia. Lingüísticament, a més a més, és un batec del temps: una mostra impagable del model de llengua escrita que podia fer servir a l'època un cavaller valencià de la capital. Un dietari, doncs, per a comprendre tot un segle.

No hi havia voluntat literària en la seua ploma, però. Aquesta afirmació, que és generalment evident i certa, demana matisos. El seu text, al capdavant i a pesar de tot, pertany a una època, a una llengua i a una persona: té *un* estil, per tant. Si haguérem d'encaixar-lo en alguna classificació, de cap manera entraria dins de la voluptuositat barroca: no pot, de fet. La mateixa voluntat privada l'allunya de la *literatura* —de la literatura estricta, s'entén: *estèti-*

1. Pel que fa als reis de la casa d'Àustria, utilitzem aquesta ordenació, que coincideix amb la de Castella, en ser la més estesa en la bibliografia internacional.

ca, pública...— i per tant de la seua vessant estilística. Valleriola no buscava la bellesa, ni tan sols la glòria, que trobava per altres vies, sinó el record. Parlaríem, per tant, d'un text de model més tradicional, lligat a la prosa «neutra». Però quin? És evident que res més lluny de les línies del cronista Pere Antoni Beuter en la seua *Història de València* (1538), creatives, lleugeres i sostingudes, que les anècdotes parcials, rutinàries i notariales de Valleriola. N'és un exemple, només. Tampoc no podríem col·locar-lo al cent per cent dins la prosa purament administrativa, en no ser un document institucional, tot i la profunda i evident familiaritat que denota el noble amb aquesta mena de papers: els formulismes, les expressions, els arcaïsmes, les estructures, però també l'allunyament de castellanismes excessius. No hi valen els models estrictes, doncs. El dietari es mou, això sí, en aquestes coordenades.

Influït per la lectura de textos administratius i lluny de la voluntat literària, el seu estil només podia ser poc acurat, d'estructura i lèxic repetitiu, farcit de fórmules judicials i locucions llatines, de sintaxi entretallada, a colps, de vegades tortuosa i allargada en subordinades notariales densíssimes... Aquest diagnòstic, que val per a la majoria de les seues línies en valencià, és també adaptable, en general, als fragments en castellà, amb similars, tot i que no tantes, dificultats expressives. S'entén, doncs, que no siga una obra especialment rica i variada en lèxic. Era d'esperar, tenint en compte la comentada voluntat privada de l'autor i el seu mòbil principal: compilar els esdeveniments que suposaven augmentar el currículum social. Les descripcions, per exemple, solen ser mínimes i críptiques: allò necessari i prou. Rarament, doncs, s'excedeix en l'adjectivació: més en castellà que en valencià, cosa que ja podria denotar la seua manca de domini *literari* de la llengua que parlava. Tampoc no era la seua prioritat...

Tot i la tristesa lèxica general, hi ha alguns pocs passatges en què es decanta cap a l'anotació més fresca i menys constreta a formulismes. Són moments aïllats, però és llavors quan l'anècdota personal —una malaltia, una baralla, un viatge— fa brollar ni que siga una xicoteta mostra de la llengua popular de llavors en unes

ratlles més lleugeres, amb tocs més narratius i descriptius. Aquests, però, mostren de seguida les carències: els límits. Les descripcions que motiva la seua visita a les torres de defensa de la costa es tope-ten de seguida amb la mateixa pobresa estètica: *bo, bell i devot* són reiterats en diversos gèneres i formes en la qualificació d'esglésies, fortaleses i castells. I això passa fins i tot en les notes més *literàries*, com quan descriu el santuari de Traiguera:

Dinàrem en Nostra Señora de la Font de la Salud; beguí aigua de la font: és boníssima. Està esta casa molt devota en un fondo y rodada de montañes altes, totes fèrtils de romeros y altres herbes. En aver dinat me n'aní y viu la vila de Traiguera des del camí, y pasí per la Jana. És bon lloch... (Català de Valeriola 1929: 40)

També és el cas de l'anotació sobre la disputa en la confraria de sant Jaume, en què s'enfronta a altres membres i on esclaten els girs més informals: «y axí volgué Nostre Señor reparar-o ab a gran treball meu e acarreant enemistats dels que y contradien, y a mi no se me donà un clau perquè ma intenció no fon llevar-li lo ofici al escrivà ni fer-li mala obra sinó fer servici a nostre señor y profit a la confraria» (Català de Valeriola 1929: 24). És aquest «y a mi no se me donà un clau» —expressió habitual a l'època, traduïble actualment per «no importar»—, juntament amb la primera persona tan poderosa i transparent, el colp popular més sonat de tot el dietari. Però és una anècdota.

Influenciat pel castellà que llegia en prosa i pel que escrivia també en vers, la presència de *contaminació* d'aquesta llengua havia d'aparèixer per força en la seua redacció valenciana —com ho fa, d'una altra banda, en qualsevol altre text en vernacle contemporani al seu. I és així, sí, però no de manera excessiva. Hi ha presència de castellanismes, per tant, gens estranys i relacionats moltes vegades amb la seua intensa carrera política, és a dir, un corpus lèxic «de palau» que, juntament amb castellanismes més populars i consolidats del moment, s'escolava sovint en la tinta d'un cavaller,

escriptor ocasional a la moda en castellà, que trobava en l'entorn del monarca la promoció social anhelada. Cap sorpresa, doncs.

I és que, com diem, Valleriola, després de tot, *escrivia* en castellà. Més polític que escriptor i millor prosista que poeta, les relativament nombroses peces que deixà en l'acadèmia manierista que presidia, dita «de los Nocturnos», de sonets a discursos, foren totes en aquella llengua. I allò era la *literatura*, ben mirat: el producte culte, públic, estètic. El seu dietari, privat i manuscrit fins el segle xx, era una altra cosa. Tampoc no tenia un model sòlid i sobretot modern de prosa on emmirallar-se. El preciós document de subhasta de la seua biblioteca, que hem pogut descobrir, ho pot ben il·lustrar. Si escrivia com ho feia, era també perquè així llegia. Els models estètics que l'influïren, com a altres membres del seu cercle de nocturns, eren ja i quasi completament els de l'escola castellana. La pobresa de l'estil de la redacció valenciana és una de les conseqüències lògiques que se'n deriven. Sense voluntat estètica i sense model, al capdavall, aquell dietari no podia ser una altra cosa.

Siga com siga, circumstàncies així no fan que es reduïska la rellevància dels seus papers. Fins ara, però, no han aconseguit l'atenció merescuda. La fantàstica importància d'aquells meditats apunts, doncs, ha sigut en certa manera dilapidada per tal de servir de munició barata a la interpretació —a grans trets certa, pense, però sempre matisable— de renúncia lingüística pública de les classes altes de la València moderna. La majoria de les referències que s'hi han fet destaquen, normalment i sense més detall, el fet de ser el quadern privat d'un autor sense voluntat literària, d'estil espuri per tant, que públicament a més a més renunciava a la llengua. I he dit textualment «fantàstica» perquè la seua vida i les seues ratlles abasten bona part del regnat dels esmentats monarques —Felip II mor el 1598—, l'eterna postguerra de les mai oblidades Germanies, les primeres dècades d'*impermeabilització* hispànica de la Contrareforma —de fet, pràcticament la totalitat de l'arquebisbat valencià del patriarca Joan de Ribera—, l'endemà de la batalla de Lepant, el triomfalisme i el relaxament amb les treves amb el turc i el viratge bèl·lic cap a l'Atlàntic, el preludi intens de l'expulsió

d'uns moriscos inassimilats considerats quinta columna, els anys més excitats del bandolerisme nobiliari mediterrani o l'aparició i la consolidació de les grans capitals governamentals del continent: Londres, París, Madrid, Praga i Estocolm, amb les seues respectives i *modernes* corts... i tot des de la seua perspectiva personal, individual, intransferible. No és poca cosa.

Com pot resultar comprensible, aquest panorama deixava el Regne de València, de mica en mica però de manera irreversible, en una posició cada vegada més perifèrica en el tauler de joc del poder europeu. El centre de la fotografia i el de les prioritats del rei i els seus acòlits, al capdavant, eren per a altres: la consolidació del flux d'or de les colònies americanes o els conflictes amb heretges de tota mena, des dels anglesos que derrotaren l'Armada Invencible fins als protagonistes de la perenne revolta de Flandes. I encara hi havia la inestable Portugal i la no menys inestable França, submergida en les guerres de religió. A l'equació continental cal afegir, a més a més, transformacions simultànies en l'àmbit cultural i lingüístic: les llengües cortesanes d'Europa començaven el seu procés de normativització i d'expansió, estretament lligat a les ànsies imperials respectives. Mentrestant, d'altres, com el valencià, desorientades, veien passar el tren de la modernitat amb bones dosis d'impotència o bé d'una resignació que, efectivament, pel que fa a l'aristocràcia esdevenia gens dissimulada dimissió. Bernat Català de Valleriola, sí, vivia enmig de tota aquesta voràgine, i va tindre la magnífica idea de deixar-ne el seu testimoni per escrit. Mai no li ho agraiem prou, segurament.